



KĘSTUTIS NASTOPKA

Reikšmių poetika baltos
lankos

Pramanas ar portretas?

(Semiotinis Prospero Mérimée
„Lokio“ skaitymas)

1. Autoriaus sumanymas

„Lokys“ („Lokis“) – paskutinė Prospero Mérimée novelė, išspausdinta autoriui gyvam esant – 1869 metų rugsėjo 15 dieną žurnale *Revue des Deux Mondes*.¹ Ji sumanyta 1867 metų pavasarį. Imperatorienės Eugenijos, Napoleono III žmonos, salone buvo mėgstama balsu skaityti baisias istorijas. Rašydamas „Lokį“ Mérimée taikė į tokių istorijų ir apskritai vokiečių metafizikos antifrazę. Laiške savo artimam draugei Jenny Dacquin (1868, rugsėjo 2) jis aptaria novelės turinį, aiškiai jį parodijuodamas:

Veiksmas vyksta Lietuvoje – šalyje, kurią jūs gerai pažįstate. Ten kalbama beveik grynu sanskritu. Vienai įžymiai tos šalies damai medžiojant atsitinka nelaimė – ją sučiupęs nusineša beširdis lokys, ir dėl to ji išeina iš proto; bet vis dėlto ji pagimdo puikaus sudėjimo berniuką, kuris išauga į žavų vyriškį – tik jį kamuoja juodos mintys ir keisti nesuprantami įgeidžiai. Jis veda ir pirmąją vestuvių naktį suėda savo žmoną visai žaliai. Aš jums išnarplioju visus siūlus, taigi jūs be vargo atspėsite, kodėl taip atsitiko. Todėl, kad tas ponas yra ano neišauklėto lokio neteisėtas sūnus. *Che invenzione prelibata*.²

Tačiau parodijinė novelės interpretacija nepaneigia metafizinės. Kitame laiške – poniam Delessert (1868, rugsėjo 22) Mérimée rašo: „Visa bėda, kad netrukus ši istorija man pasirodė gana patraukli ir užuot piešęs karikatūrą, aš panorau nupiešti portretą. Bet kaip nupiešti portretą to, kas yra neįmanoma.“ Pagaliau laiške rusų rašytojui Ivanui Turgenevui (1868, spalio 9) Mérimée apibūdina novelės vietinį koloritą patetiškais žodžiais:

[...] nuolat galvodamas apie tą gražią istoriją, turėjau rankose lietuvišką gramatiką³. Gana gerai pramokau žemaitiškai ir nukėliu veiksmą į Lietuvą. Vietinio kolorito apstu!!! Jei mokėčiau eiliuoti, būčiau parašęs poemą, nes man atrodo, kad šis žmogiškumo ir žvėriškumo mišinys yra gana poetiškas.

Atsižvelgdamas į Jenny Dacquin priekaištus dėl nepadoraus siužeto, paskutiniame novelės variante M^{erim}ée „šiek tiek sušukavo savo lokį“, pridengė tiesiogines nuorodas į herojaus lokišką kilmę. Apie tai jis rašė poniai Delessert (1868, spalio 11):

[...] skrupulingieji, kurie nepripažįsta kryžminimo su lepečkėjais, galės manyti, jog herojaus keistenybės atsirado dėl nėščios moters baimės ir fantazijos.

Būtent dvilypė personažo prigimtis, „žmogiškumo ir žvėriškumo mišinys“, ir leido M^{erim}ée bandyti kurti „portretą to, kas yra neįmanoma“.

2. Grafo takas

M^{erim}ée novelėje Lietuvos vizija iškyla dviejų žiūros taškų sankirtoje. Tai, kas vyksta viename Žemaitijos dvare, stebi ir vertina patys šio egzotiško ir nuošalaus krašto gyventojai. Bet tuo pat metu šią istoriją vertina ir komentuoja profesorius Wittembachas, svetimšalis stebėtojas, įgaliotas Vakarų Europos sakytojas. Jis bando įminti grafo mįslę, stengiasi ją racionaliai paaiškinti.

Išskirti šiuos du žiūros taškus padeda du pagrindiniai naratyviniai takai: grafo Šemetos ir profesoriaus Wittembacho. Paradoksalu, bet grafo naratyvinis takas skaitytojui pateikiamas kaip tik profesoriaus akimis, tuo tarpu profesoriaus takas leidžia numanyti, kaip įvykius suvokia ir vertina pats grafas.

2.1. Dvilypė grafo prigimtis: pripažinta „tiesa“

Tekstas nuosekliai aprašinėja grafą Šemetą kaip dvilypę būtybę, žmogų ir žvėrį tuo pat metu. Šią „tiesą“ paliudija ne tik svetimšalis stebėtojas profesorius Wittembachas, bet ir patys žemaičiai, taip pat naminiai gyvuliai. Du mūsų nurodyti skirtingi požiūriai išryškėja tik interpretacijos plotmėje, priskiriant /žvėriškumui/ ir /žmogiškumui/ nevienodas vertes.

Bet iš pradžių pasižiūrėkime, koku būdu atsiskleidžia dvilypė grafo prigimtis ir koks žvėris tūno šiame žmoguje.

Grafo žmogiškumą pirmiausia nurodo jo priklausymas tam tikrai socialinei ir kultūrinei aplinkai: kaip ir kiti žemaičių didikai, jis

gyvena rūmuose, yra husarų karininkas, aistringas medžiotojas ir, be to, dar išmano filologiją. Jis paveldėjo tėvo biblioteką, kurioje yra knygų ir baltų kalbomis. Grafas apibūdinamas kaip „mokslo ir literatūros mylėtojas, ypač geranoriškai nusiteikęs tiems, kurie tuos dalykus puoselėja“. Kai gurkšnodami arbatą grafas ir profesorius Wittembachas šnekučiuojasi apie žemaičių kalbą, jų pašnekesys primena filologinę diskusiją. Domėjimasis lingvistika suartina grafą su profesoriumi, – jo tyrinėjimams grafas pasirengęs talkinti.

Kita vertus, kai kurios grafo portreto detalės nurodo jo prigimties dvilypumą. Štai kaip grafo išvaizdą nusako Wittembachas:

Bruožai – labai taisyklingi; tik akys sustatytos per daug arti, ir man dingtelėjo, kad tarp vienos ašarinės liaukos ir kitos nebūtų tilpusi dar viena akis, kaip to reikalauja graikų skulptūros kanonas.

Šiame portrete bruožų taisyklingumas įveda /žmogiškumo/ semą, o per daug arti sustatytos akys nurodo grafo /žvėriškumą/ ir, kaip netrukus pamatysime, jo /lokiškumą/.

Kai profesorius Wittembachas pirmąsyk susitinka su grafu, jam pasivaidena, „kad į medį stengiasi išsiropšti kažkoks sunkus žvėris“. Nors „visos tos lokių istorijos“ dar jam nėra išgaravusios iš galvos, galiausiai jis atpažįsta „žmogaus veidą“. Novelės pabaigoje, priešingai – „kažkoks tamsus, didžiulis kūnas“ krinta į sodą, ir pirmiausia profesoriui dingtelėjo, „kad tai žmogus“. Kitaip tariant, Wittembachas įsivaizduoja matęs tai žvėrį, tai žmogų, ir šie du regėjimai ne prieštarauja, o papildo vienas kitą.

Tarpais tekstas pabrėžia grafo /žvėriškumą/: Wittembachas pirmąsyk jį pamato besiropščiantį į medį – toks elgesys neįprastas suaugusiam žmogui, juo labiau aristokratui. Miegodamas, pastebi profesorius, grafas garsiai „suriaumojo“ – taip paprastai apibūdinami žvėrių (lokio, liūto) balsai. Tame pat epizode grafas ima „godžiai kramtyti pagalvę, ant kurios ilsejosi jo galva“.

Aristokrato viduje slypintį laukinį žvėrį dažniausiai išduoda (ir padeda skaitytojui jį atpažinti) grafo žvilgsnis. Pasak profesoriaus Wittembacho, grafo „žvilgsnyje buvo kažkas keisto“. Beveik kiekvienąsyk, kai grafas pasirodo scenoje, primenamas jo žvilgsnis. Tai tampa grafo portreto leitmotyvu. Pirmasis profesoriaus ir grafo susitikimas yra dviejų žvilgsnių susitikimas. Wittembachas pastebi: „Pamėnas čia pat išnyko, bet keistai blizgančios akys, kurios su-

sidūrė su mano žvilgsniu, nustebino mane labiau, negu sugebu apsakoti“. Kitąsyk jis pažymi: „Žvilgsnis buvo skvarbus. Keletą kartų mūsų akys nejučiom susitiko ir mudu abu nukreipėme jas į šali truptų sumišę.“ Skvarbus grafo žvilgsnis, įsmeigtas į pašnekovą, profesoriui atrodo „kažkoks nenusakomas – baikštus ir sykiu nuožmus“. Kai panelė Ivinska Daugėlų rūmuose erzina adjutantus, profesorius stebi grafą: „jis suraukdavo kaktą ir jo akyse išsižiebdavo ta niauri ugnis, kurioje iš tiesų buvo kažkas baisaus“. Grįžęs paskutinį sykį iš Daugėlų ir nusivylęs Julija, grafas murkso kaip žemę pardavęs, „o jo akys grėsmingai sužaibuodavo“.

Epitetai, kuriais Wittembachas apibūdina grafo žvilgsnį, ryškina /žvėriškumo/ semą: „baikštus“ ir „nuožmus“ nurodo baimę, kurią žvėriui gali sukelti žmogus; „skvarbus“ ir „niauri ugnis“ – žvėryje slypintį agresyvumą; „baisus“ ir „grėsmingas“ – išgąstį ar bent sutrikimą, kurį patiria žvėrį išvydęs žmogus. Kitaip tariant, žvilgsnis, kaip vidinio pasaulio išraiška, dar labiau negu kai kurie keisti grafo poelgiai skatina profesorių laikyti grafą sudėtinga būtybe – žmogumi ir žvėrimi sykiu.

Tačiau ne tik Wittembachas nujaučia dvilybę grafo prigimtį. Taip mano ir Žemaitijos gyventojai.

Girioje sutikta senutė, kreipdamasi į grafą, sako: „tu didelis, stiprus, turi nagus ir dantis...“ Nagai ir dantys – tai prigimtiniai žvėries ginklai, kuriais jis drasko savo aukas. Būtent šiuo atžvilgiu novelėje apibūdinamas lokys. Kai pasakojama, kaip lokys pagrobė grafo motiną, pažymima, kad iš grafienės kailinukų liko tik skutai, kad lokys vilko grafienę „tikriausiai taikydamsis tankmėje niekieno nekliudomas ją suryti“ ir kad išgelbėtoji grafienė „buvo baisiai subraižyta“. Novelės pabaigoje Julijos veidas yra „baisingai sudraskytas“, o daktaras Froeberis, apžiūrėjęs žaizdą, sušunka: „Žaizda padaryta ne geležte... [...] Tai įkandimas!“ Taigi girios žiniuonė apibūdina grafą lokio požymiais.

Panelė Ivinska savo ruožtu skundžiasi, kad grafas „sugniaužęs ją kaip lokys“, ir pareiškia, kad „jis, ko gero, išpjaus visą savo arklidę, o kai nebeliks arklių, suvalgys mus!“

Pagaliau ir pats grafas pripažįsta savo dvilypumą teigdamas, kad jis slypįs kiekvieno žmogaus prigimtyje. „Kaip išaiškinsite mūsų prigimties *dualizmą*, arba *dvilypumą*?..“ – klausia jis profesoriaus ir čia pat klausimą sukonkretina: „Ar nėra jums niekada tekę, atsi-

dūrus bokšto viršuje arba ant bedugnės krašto, patirti pagundą pul-
ti žemyn ir kartu visai priešingą jai siaubo jausmą?..“ Grafas pasa-
kojasi savo paties pagundas: „Štai jūsų rankose užtaisytas ginklas.
Su jumis geriausias jūsų draugas. Jums dingteli noras įvaryti jam
kulką į galvą. Jūs baisitės žmogžudyste, tačiau minties apie ją nega-
lite atsikratyti.“ Žvėriškumas šiuo atveju pasireiškia kaip naikini-
mo instinktas, nukreiptas arba į save patį (mintis apie savižudybę),
arba į „geriausią draugą“. Novelės kontekste abu šie veiksmai
reiškia atsiribojimą nuo žmonių bendruomenės ir pasidavimą ins-
tinktams. Grafas prisipažįsta išgyvenantis ir „pagundą“, ir „siaubą“
sykiu. „Pagunda“ šiuo atveju išduoda jame slypintį žvėrį, o „siau-
bas“ – jo žmogišką savimonę.

Ir kitose novelės pastraipose akivaizdžiai nurodomas grafo /žvė-
riškumas/. Kai profesorius pasakoja apie Pietų Amerikos indėnus, ku-
rie malšindami troškulį geria savo arklio kraują, grafas klausia, kur
reikia įpjauti arklį, norint atsigerti jo kraujo. O panelę Ivinską jis taip
apibūdina: „Oda stebuklinga!.. Pone profesoriau, kaip jūs manote,
kraujas, kuris teka po šia oda, tikriausiai gardesnis už arklio?..“

Dvilypę grafo prigimtį pagaliau paliudija ir kai kurių naminių gy-
vulių elgesys jo atžvilgiu. Vien grafo pasirodymas kelia siaubą šu-
nims ir arklams. Tai galima paaiškinti tik tuo, kad naminiai gyvuliai
atpažįsta jame žvėrį. Tekstas nurodo, kad naminių gyvulių išgąstis
visai pagrįstas. Prieš pagrobdamas grafo motiną, lokys – tai yra žvė-
ris, tūnantis grafo viduje, – pasmaugia jos arklį.

Taigi dvilypę grafo prigimtis yra įtikinamai motyvuota. Tačiau
kodėl jo /žvėriškumas/ reiškiamas būtent lokio figūra?

2.2. Grafo /lokiškumas/

Manoma, kad Mérimée „Lokiui“ tiesioginį poveikį turėjusi Sak-
so Gramatiko *Danijos istorija* (*Gesta Danorum*), kurios fragmen-
tas buvo išspausdintas žurnale *Revue de Paris*. Mérimée buvo uolus
šio žurnalo bendradarbis. Čia, be kita ko, pasakojama apie lokį, ku-
ris nusineša į savo urvą jį pamilusią gražią mergaitę. Mergaitė pa-
gimdo sūnų. Kai jis užauga, jo žvėriška prigimtis pasireiškia smurti-
niu seksualumu. Įsigavęs į namus, jis išprievartauja ir nužudo jauną
mergaitę. Kaip matėme, Mérimée novelės pabaiga primena šį *Dani-
jos istorijos* epizodą.

Šiaip jau „lokio sūnaus“ arba „lokio jauniko“ motyvas yra gerai žinomas Europos tautų folklore. Šios dvi figūros – bent jau iš pirmo žvilgsnio – čia atlieka kitokį vaidmenį negu grafas lokys Mérimée novelėje. Lokio sūnus paprastai esti kultūrinis herojus, kuris išvaduoja žemę, žmonių buveinę, iš pabaisų valdžios. Šis motyvas žinomas ir baltų tautų folklore. Juo pasinaudojo latvių tautos epo *Lačplēsis* (1888) kūrėjas Andrėjis Pumpuras. Šio epo herojus yra žmogaus ir lokės sūnus. Išmaitintas lokės, vėliau jis auga latvių kunigaikščio šeimoje. Jo kvalifikacinis išbandymas yra įtėvio išgelbėjimas iš lokio letenų.

Kai kuriuose kituose šio motyvo variantuose lokio sūnus nužudo savo tėvą lokį, kad išsivadotų pats ir išvadotų savo motiną iš priedarties ir žvėriškumo.

Kaip chtoniškas gyvūnas, lokys pasirodo pavasario ritualuose, kur jis pažadina ir apvaisina žemę. Pavasariniuose karnavaluose būdavo vaizduojamas lokio ir moters lytinis santykiavimas, vėliau – lokio mirtis ir prisikėlimas.

Iš šių etnografinių duomenų – tegu ir probėgšmom suminėtų – matyti, kad lokiui tautosakoje suteikiama dvilypė prigimtis: vienu sykiu jis yra ir žvėris, ir kultūrinis herojus, panašiai kaip ir grafas Šemeta Mérimée novelėje. Analizuodami profesoriaus Wittembacho naratyvinį taką pamatysime, kad būtent toks /lokiškumas/ leidžia dvejopai interpretuoti grafo naratyvinę programą.

2.3. Grafo Šemetos ieškomasis objektas

Dvilypę grafo prigimtį pripažįsta visi teksto atlikėjai. Tuo tarpu jo naratyvinė programa ir jos vertybinės gairės pateikiamos vien profesoriaus Wittembacho požiūriu. Jisai iš karto patiki ir atkakliai laikosi nuomonės, kad galutinis grafo siekis yra konjunkcija su /žmogiškumu/ ir disjunkcija su /žvėriškumu/. Šitaip žvelgiant atrodo, kad grafas vieną po kito patiria vis naujus pralaimėjimus, kol pagaliau laimi /žvėriškumas/.

2.3.1. Grafas ir panelė Ivinska, arba Pralaimėtas lemiamasis išbandymas

Bendraudamas su panele Ivinska, grafas tarytum siekia įtvirtinti savo /žmogiškumą/. Jo mylimoji atitinka kilmingos, išlavintos da-

mos stereotipą. Julija verta tapti grafo žmona: ji yra „labai gera muzikantė, nuostabiai piešia gėles, lygiai gerai kalba prancūziškai, vokiškai, itališkai... Siuvinėja...“ Juo labiau keista, kad kiekvienąsyk, kai tik kalbama apie panelę Ivinską, grafas ją nuvertina kaip žmogišką būtybę ir stengiasi ją įvertinti kaip būsimą auką.

Iš pat pradžių grafas apibūdina Juliją kaip paviršutinišką ir ne itin įdomią asmenybę: ji esanti „koketė, vėjavaikė; nesidomi niekuo, iš ko negali prasimanyti sau pramogos“. Jam ji atrodo neturinti jausmų, jis sakosi nesąs įsitikinęs, „ar yra jos gyslose kraujo“, ir pareiškia, kad „ji balta kaip sniegas ir šalta kaip sniegas“⁴, kad „ji neturi širdies“ ir „proto – nė krislelio.“ Galiausiai jis ją pavadina gražia lėle, „į kurią malonu žiūrėti, kai tau nuobodu ar neturi naujos knygos“. Kaip matome, grafas savo būsimąją žmoną pamažu atskiria nuo bet kokio /žmogiškumo/, paneigdamas joje tai, kas, jo manymu, apibūdina žmonių giminę: jausmus kitam žmogui ir gebėjimą mąstyti. Paneigtus jausmus ir protą atstoja instinktai ir kūnas.

Nepripažindamas panelės Ivinkos /žmogiškumo/, grafas tolydžio kreipia jos vaizdinį į gyvulinę ir maisto izotopiją. Jis sako, kad ji esanti „išdykėlė kaip katytė“, tai yra lygina ją su gyvūnu, kuris, kaip ir lokys, turi nagus. Šokdama „Rusalką“, panelė Ivinska pati sakosi turinti „nagus“. Bet Julijos „katiškumas“ (jos koketavimas laikytinas tik kultūrinio jo variantu) siejamas ir su gyvulišku seksualumu, kuriuo, kaip matėme, apibūdinamas ir lokys. /Žvėriškumas/, pamažu prarasdamas savo intensyvumą, tampa paprastu /gyvuliškumu/. Panelė Ivinska-katė apibūdinama kaip galimas grafo-lokio seksualinis partneris.

Grafas prisipažįsta, kad gėrisi panelės Ivinkos „balta oda“, ir priduria: „Štai ir visa, kuo ji gali pasigirti...“ Gėrėjimasis šiuo atveju turi ne tik estetinį, bet ir alimentarinį aspektą (originalo frazė *voilà tout ce qu'il y a de bon chez elle* pažodžiui – „štai ir visa, kas joje yra gero“). Maisto izotopiją palaiko ir veidas, „baltesnis už pieną“. Gėrėdamasis „nepaprasto baltumo oda“, grafas galvoja apie kraują, kuris teka po ja: „kraujas, kuris teka po šia oda, tikriausiai gardesnis už arklio?..“ Taigi grafas nuosekliai sieja panelę Ivinską su galima auka, su tuo, kas valgoma.⁵

Panelę Ivinską kaip auką apibūdina ir senoji burtininkė. Jos žodžiai patvirtina, kad sušvelnintas /žvėriškumas/ virsta /gyvuliškumu/. Drausdama grafui lankytis Daugėluose, senutė sako: „Baltoji

balandėlė ne tau.“ Šiuo apibūdinimu, žinoma, dar sykį pabrėžiamas baltumas. Žiniuonė prilygina Juliją pačiam romiausiam ir nekalčiausiam padarui – balandei – ir šitaip ją apibrėžia kaip plėšraus žvėries – šiuo atveju lokio – galimą auką. Drausdama grafui lankyti Juliją, burtininkė mėgina ją apsaugoti nuo agresyvaus žvėriškumo, kuris, jos manymu, slypi grafo viduje. Neatsitiktinai „balandėlės“ figūra paskutinįsyk pasirodo grafo ir panelės Ivinskos jungtųjų dieną. Kai arkliai stoja piestu, „gal“, kaip sakoma tekste, „pagauti tos keistos baimės, kurią grafas Šemeta sukeldavo gyvuliams“, vienas brikos ratas užkliūva už akmeninio stulpelio prie laiptų ir vos neįvyksta nelaimė. Tada grafas stveria jaunąją į glėbį ir užneša laiptais ant terasos „taip lengvai, tarsi laikytų rankose balandėlę“. „Anaiptol neskubėdamas nusimesti savo žavios naštos“, jis laimingas rodo ją miniai. Ši scena parengia tai, kas netrukus įvyks vestuvinėje lovoje, kai grafas valgys savo jaunąją žmoną „visiškai žalia“. Ir vienu, ir kitu atveju, pavirsdamas lokiu, jisai pasiima savo auką.

Apibendrinami pasakysime: būdamas dvilypės prigimties, grafas – kokį jį mato Wittembachas – veltui stengiasi atsisipirti jame glūdinčiam žvėriškumui, o jam priskiriamas žmogiškumo siekis galų gale baigiasi pralaimėjimu. Pamėginkime aptarti šio pralaimėjimo priežastis.

2.3.2. Grafas ir kaimiečiai, arba Pralaimėti kvalifikaciniai išbandymai

Dvilypę – žmogaus ir žvėries – prigimtį savaip patvirtina ir žemaičių kultūros atstovai, nors /žvėriškumas/, kaip ir panelės Ivinskos atveju, čia iškyla sušvelnintu, /gyvuliškumo/, pavidalu. Atrodytų, kad grafo santykiai su kaimiečiais, bent jau sprendžiant iš jo pokalbio girioje su senute, taip pat prisideda prie to, kad jis pralaimi siekdamas žmogiškumo. Šiuose santykiuose išsiskiria atrodymo plotmė, kurioje skleidžiasi priešprieša tarp aristokratijos ir valstietijos, savo ruožtu apimančios ir žmogiškumą, ir žvėriškumą, ir buvimo plotmė, kurioje grafas pripažįsta valstietiškas vertybes ir priiima lokio vaidmenį. Pažiūrėkime, kaip tai vyksta.

Girioje sutiktos senutės veido išraiškoje savotiškai dera vylingumas ir kvailumas. Dvilypę – žmogaus ir gyvulio – prigimtį slepia jos „pusiau kvaila, pusiau bukli“ šypsena. Visas jos apdaras – skran-

dutė ir apdriškę marškiniai, ji valgo, kaip ir girios žvėrys, „viską, ką ponas Dievas jiems siunčia“, neišskiriant nė nuodingųjų grybų. Be to, senutė palaiko nuolatinį ryšį tarp žmonių ir žvėrių karalystės, žino visas žvėrių naujienas. Ji užkalba žaltį, supranta žvėrių kalbą, išverčia ją žmonėms, nuspėja ateitį. Tačiau, nepaisant artumo gyvuliams ir tarpininkavimo tarp žvėrių ir žmonių pasaulio, ji yra ir paprasta vargdienė, prašanti poros skatikų „taurelei degtinės seniems kaulams susišildyti“ ir „tabokos pypkutei“.

Grafo santykiai su senute dvejopi. Jis elgiasi su ja kaip dvarininkas su savo valstiete: numeta jai sidabrinę monetą, išspraudžia į ranką saują tabako ir pažada dar duoti tabako ir degtinės, jeigu jinai ateisianti pas jį į Medintiltį. Kaip apsišvietęs žmogus, jis mėgina demitifikuoti senės pranašystes, ją pašiepia. Grafas ironiškai užsimena, kad ji be jokio vargo galinti persikelti „per pelkę raita ant šluotikočio“ (pašaipta senę supykdo) ir kad „koks nors gražuolis kyštelėjo, matyt, jai ko nors“, kad išpranašautų jam nelaimę.

Bet šios demitifikacijos pastangos neįtikina nė jo paties. Galiausiai jis prisipažįsta: „jos žodžiai nenoromis jaudina mane, beveik gąsdina...“ Taip yra dėl to, kad senė atpažino didiko viduje tūnantį žvėrį. Grafa gąsdina, kad burtininkė, siūlydama jam tapti žvėrių karaliumi, neigia jo žmogiškąją prigimtį ir pranašauja jame slypinčio žvėries pergalę. Tad pagal aktantinį vaidmenį, kurį senė įgyja grafo naratyvinėje programoje, ją galėtume laikyti antilėmėja. Šia prasme susitikimas su žiniuone yra grafo kvalifikacinis išbandymas. Jeigu pritaršime Wittembachui, kad žmogiškumas yra grafo ieškomasis objektas, turėsime pripažinti, kad šis išbandymas baigiasi pralaimėjimu.

Dvilypę – žmogaus ir gyvulio – prigimtį slepia ir kolektyvinis atlikėjas „kaimiečiai“. Kaip ir dera didikui, grafas juos pakviečia į savo vestuves. Apie tai jis rašo profesoriui Wittembachui:

Visi Medintilčio ir aplinkinių vietovių kaimiečiai susirinks į puotą, kurioje jie galės sutašyti porą jaučių ir devynias galybes kiaulių, o kai pasigers, ims šokti pievoje, į dešinę nuo jums pažįstamos alėjos. Pamatysite apdarų ir papročių, vertų jūsų dėmesio.

Tai, ką grafas šiek tiek ironiškai siūlo, yra grynai žmogiškos pramogos: vestuvių puota, šokiai, apdarai ir papročiai – kultūros apraiškos. Visa, apie ką čia kalbama – kulinarijos ir šokio menas, tradiciniai apdarai ir papročiai – priklauso žmonių bendruomenei.

Tačiau kai pažadas išsipildo, vestuvinės puotos metu kaimiečiai virsta laukiniais žvėrimis. „Iki valiai prisivaišinę alumi ir degtine“, jie ima vaidytis ir skaldyti vieni kitiems galvas. Profesorius pastebi, kad „pievoje vienur kitur voliojosi nusitašę girtuokliai, ir bendras šventės vaizdas labai panėšėjo į mūsų lauką“. Pažadėtuosius liaudies šokius šoka „tik kažkokios akiplėšos čigonės“, o ir pats šokis primena paprasčiausią „šurmulių“.

Kaimiečiai nužmoginami panašiai kaip panelė Ivinska. Kaip ir ji, „nusitašę“ girtuokliai praranda ir jausmus, ir protą. Kita vertus, šventės erdvės virtimas „mūšio lauku“, o šokio – „šurmuliu“, atliepdamas visuotinį pakrikimą, rodo žvėriškumo pergalę prieš žmogiškumą. Grįžtant prie grafo naratyvinės programos, galima pasakyti, kad žmonių šventė, – antrasis kvalifikacinis išbandymas, – kurią jis sumanė surengti savo vestuvių proga, taip pat baigiasi pralaimėjimu. Liaudies kultūros atstovai, ir vėl pasirodydami priešininko vaidmenyje, paverčia šventę kolektyviniu nusigėrimu. Taip dar sykį patvirtinamas /žmogiškumo/ siekių pralaimėjimas. Grafui nelieka nieko kita, kaip pasiduoti savo /lokiškumui/ – sudraskyti savo jaunąją žmoną ir gerti jos kraują.

3. Profesoriaus Wittembacho takas

Ką tik apžvelgėme grafo naratyvinį taką – kaip jį interpretuoja profesorius Wittembachas. Profesorius Méricée novelėje atlieka stebėtojo vaidmenį, įvykių visuma vertinama jo požiūriu. Viena pagrindinių profesoriaus stebėjimo vietų yra jo kambario Medintilčio rūmuose langas. Pro šį langą jis mato grafo motiną, apsuptą keistos palydos, ir tai jį paskatina susidomėti Šemetos paslaptimi; pro šį langą jis pamato ir grafą, besiropščiantį į medį; pagaliau novelės pabaigoje pro kambario langą šmėsteli kažkoks tamsus kūnas – kaip paaiškėja vėliau, tai būta Mykolo Šemetos.

3.1. Profesorius – stebėtojas, ieškantis prasmės

Profesorius Wittembachas yra ypatingas stebėtojas: į žemaičius jis žvelgia svetimšalio dvasininko akimis, o įvykius vertina, pirmiausia grafo istoriją, grynai krikščionišku požiūriu: nepripažindamas

vertės tam, kas žmoguje yra gyvuliška, žvėries pergalę prieš žmogų jis interpretuoja kaip pralaimėjimą. Tačiau vargu ar teisinga laikyti vien šios interpretacijos. Paradoksalu, bet tik analizuodami profesoriaus naratyvinį taką mes galime rasti kitokio įvykių vertinimo prielaidų ir pasiūlyti kitą grafo istorijos interpretaciją.

Sakėme, kad profesorius novelėje atlieka stebėtojo vaidmenį. Kaip svetimšaliui, jam nelieka nieko kita, vien stebėti tai, kas dedasi greta jo, ir stengtis įminti to, kas vyksta jo akivaizdoje, prasmę. Įpratęs anapus regimybės ieškoti paslapties, jisai, kaip tikras krikščionis, nepasitiki grynai jusliniu pasaulio suvokimu.

Wittembacho nepasitikėjimą jutiminiu pasauliu, taip pat ir savo paties žvilgsniu, rodo daugelis detalių: tai, kas jam atrodo keista, vietiniai gyventojai dažnai laiko visiškai įprastais dalykais. Pavyzdžiui, kad ir grafienės atvykimo scena, kurią profesorius stebi pro savo kambario langą.

Wittembachas *vos nepalaido* persirengusiu vyru aukštos ir tvirtos moters, apsitaisiusios kaip lietuvės valstietės; kitos dvi moterys apibūdinamos kaip „tokios pat tvirtos *pažiūrėti*“; grafienės akys jam atrodo „*tarsi* negyvos“, o pati grafienė – „*sakytum*, vaško figūra“. Kai profesorius pirmą sykį susiduria su grafu, jam *pasivaidena*, kad į medį stengiasi įsiropšti kažkoks žvėris, ir tik vėliau jis *pastebi* žmogaus veidą. Sakytume, kad profesorius nuolat abejoja, ar juslinis pasaulio suvokimas pats savaime gali praskleisti reiškinių prasmę.

Kad atsvertų žvilgsnio ribotumą, Wittembachas interpretuoja pasaulį remdamasis išankstiniu žinojimu – teorinėmis prielaidomis arba savo patirtimi. Tai pasakytina ir apie buitines scenas, ir apie specifinius kultūros reiškinius.

Išgirdęs, kad grafo motiną gydo rūmuose gyvenantis daktaras, Wittembachas iš karto atspėja, kad brikele atvažiavę ponas ir dama juodais drabužiais yra daktaras Froeberis ir ponija grafienė. Stebėdamas atidžią senosios damos apsaugą, jis nusprendžia jos protą esant sutrikusį. Žinodamas, kaip elgiasi aristokratai, profesorius atmeta prielaidą, kad medyje pasirodžiusi žmogysta buvo grafas: „Jo žvilgsnyje buvo kažkas keisto, ir nejučia palyginau jį su žvilgsniu to žmogaus, kurį vakar mačiau ropščiantis į medį... „Bet ar gali būti, – svarsčiau, – kad grafas Šemeta laiptotų naktimis po medžius?“ Kadangi valstietė, kurią mato pro langą, yra „tokia aukšta ir tvirta“, jisai iš pradžių palaiko ją persirengusiu vyru.

Wittembachas, be kita ko, pasirodo esąs lyginamosios kalbotyros specialistas ir geras Europos tautų mitologijos žinovas. Stumbras, apie kurį pasakoja grafas, jam iškart primena tuos kilnius žvėris, „kuriuos savo *Komentaruose* aprašė Cezaris ir kuriuos medžiojo Kompjenės girioje Merovingų giminės karaliai“. Išgirdęs minint Perkūną, jis aiškina, kad taip žemaičiai vadina dievą, kuriam rusai duoda *Perunio* vardą, tai esąs slavų *Jupiter tonans*, o senoji burtininkė jo akyse įgyja prasmę tik pavadinta „lietuviška Kirke“. Profesorius yra tikras, kad senutės pintinėje atpažino *agaricus necator*, nuodingiausiąjį iš visų grybų, ir stebisi, kad kaimiečių žemaičių skrandžiai tuos grybus virškina lyg niekur nieko. Kaip matome, profesorius panašiai interpretuoja ir buities, ir kultūros reiškinius: ieškodamas jų prasmės, jis remiasi išankstiniu žinojimu, savo paties kultūra. Jo interpretacinė veikla stiprina pasitikėjimą savimi, padeda suvokti nežinomus jutiminio pasaulio pavidalus, pavadinti juos jam žinomam vardu.

Tačiau tam, kas suvokiama, rasti tinkamą žodį, vienintelę prasmę ne visada pavyksta. Dalyvaudamas grafo vestuvėse kaip pastorius, Wittembachas atsiduria keblioje padėtyje. Jis tampa pagoniško ritualo, kuris, tiesą sakant, yra gryna *Mérimée* išmonė, liudytoju. Prieš pradėdant krikščioniškąsias jungtųjų apeigas, jaunoji gauna stiprų antausį. „Jo tikslas – sudaryti skyryboms dingstį, nuduodant, kad santuoka įvykusi tik po fizinio smurto, pavartoto prieš vieną iš susituokiančiųjų.“ Ši scena, kaip ir senosios grafienės atvykimas, ją stebinančių žemaičių visiškai nesutrikdo: keista ji atrodo tikrai profesoriumi. Šį sykį jam nepavyksta rasti nežinomam reiškiniui tinkamo lingvistinio atitikmens. Sužinojęs apie apeigų prasmę, jis pareiškia: „Jei būčiau ją anksčiau įspėjęs, būtinai būčiau, kaip pastorius, visomis jėgomis pasipriešinęs šitam bjauriam papročiumi.“

Ką tai reiškia? Be abejo, paprotys, kuriuo dar prieš sudarant santuoką siekiama pateisinti galimas skyrybas, žeidžia krikščioniškąją doros supratimą. Bet tai dar ne viskas. Neįstengdamas rasti šiam reiškiniui atitikmens savo paties kultūroje, nepajėgdamas jo įvardyti, Wittembachas paniekinamai vadina jį „bjauriu papročiu“. Kad nugalėtų piktąją dvasią, atsvertų vestuvių apeigas pradėjusį pagonišką ritualą, pastorius pasako pamokslą, užbaigiantį apeigas šventais žodžiais.

Wittembachui žodis yra pirmoji žmogiškumo apraiška. Mokėti skaityti – taip pat ir Šventąjį Raštą, – jo manymu, yra skiriamasis žmonių visuomenės požymis, todėl žemaičius valstiečius, nemokan-

čius skaityti, jis vadina „laukiniais“. Tad profesoriaus prisiimtąją misiją verta atidžiau patyrinėti.

3.2. Profesoriaus programa: žemaičių evangelizacija

Jau pačioje novelės pradžioje Wittembachas pasirodo kaip atsidavęs filologijai pastorius. Biblijos draugijai pasiūlius, jis vyksta į Lietuvą vadovauti Evangelijos pagal šventą Matą vertimui į žemaičių kalbą. Jo tikslas aiškus. Įsitikinęs, kad pirmasis Šventojo Rašto vertimas į lietuvių kalbą „pravers tik daliai Lietuvos gyventojų“, nes „dialektą, kuriuo atliktas vertimas, sunkokai supras gyventojai tų apskričių, kur kalbama žemaičių [...] kalba“, jis nori bent iš dalies užpildyti šią spragą ir prisidėti prie žemaičių evangelizacijos. Užsimojęs skleisti Evangeliją, profesorius tiki rašytinio žodžio šventumu. Kad galėtų imtis vertimo, jis nori Lietuvoje surinkti visus „spausdintus ar ranka rašytus lingvistinius paminklus žemaičių kalba“. Ypač jam rūpi surasti garsųjį *Catechismus Samogiticus*, kurį, jo žiniomis, turėjęs savo bibliotekoje grafo Šemetos tėvas. Katekizmo paieškos atveda jį į grafo rūmus, ir konjunkcija su geidžiamu objektu virsta tikra esteze:

Nuėjau su juo į didžiulę galeriją, kur buvo daug gražiai įrištų, bet, matyt, retai atskleidžiamų knygų, nes jų nugarėlės buvo nugultos dulkių. Įsivaizduokite, kaip aš nudžiugau, kai pirmas tomas, kurį ištraukiau iš spintos, pasirodė esąs *Catechismus Samogiticus*! Neįstengiau susitvardyti ir džiaugsmingai šuktelėjau. Turbūt, mums patiems nenutuokiant, mus veikia kažkokia slėpinga traukos jėga...

Bet, ieškodamas šventųjų knygų, profesorius nepamiršta ir liaudies poezijos – dainų, ir pasakojimų bei legendų – pasakų. Savo dienoraštyje pagrindinius tautosakos žanrus jis įvardija lietuviškai: *dainos*, *pasakos*. Jo požiūriu, tai – profaniški tekstai. Kaip pamatysime, sąlytis su žemaičių tautosaka, taip pat ir įvykiai, kurių liudytoju jis tampa, sudrumsčia tvirtą pastoriaus tikėjimą. Kaip tik dėl to jo sumanymą ištinka nesėkmė. Užuoat evangelizavęs žemaičius, jis pats, jei taip galima pasakyti, „pagoniškėja“.

3.3. Pralaimėta programa

Profesorius ne sykį patiria, kad jo tikėjimo švento Evangelijos žodžio galia krašto šeimininkai nepalaiko. Paklaustas grafo, ką jis

manąs apie žmogaus prigimties dvilypumą, Wittembachas bando „priminti jam žmogaus ir krikščionio priedermes, įrodinėti, kad reikia elgtis, kaip elgėsi tas visada kovai pasiruošęs karys iš Šventojo Rašto“, pagaliau nurodo, kad „be perstojo kovodami su savo aistromis, mes įgyjame naujų jėgų jas slopinti ir nugalėti“. Bet matydamas, kaip reaguoja grafas, jis priverstas prisipažinti: „Bijau, kad man pavyko viena – užrišti jam burną, bet ne įtikinti.“

Dalyvaudamas grafo vestuvėse kaip pastorius, kitaip tariant, kaip švento žodžio sakytojas, Wittembachas, baigęs jungtusių apeigas, laiko savo priedermę keletu žodžiu „kreiptis į jaunąją porą“, paaiškinti, „kokia rimta ir šventa yra juos sujungusi priesaika“, ir priminti panelei Ivinskai, „kad ji įžengia į naują gyvenimą, kur jos laukia ne jaunatviškos pramogos ir džiaugsmas, bet svarbios pareigos ir rimti išbandymai“. Jam atrodo, kad šis pamokslas „padarė didelį įspūdį visiems tiems, kurie suprato vokiškai“. Jis skaudžiai apsirinka, nes jo palaimintos vestuvės neilgai trukus virsta kone pagoniška švente su savo ritualais. Žilaūsis bajoras, sielodamasis, kad „užmiršdami seni mūsų papročiai“, atsisako gerti iš krietolo taurės ir siūlo gerti iš jaunosios batelio. Kai visi vyrai iš jo atsigeria, tas pats ponas pareikalauja „batelio kaip brangios relikvijos“. Apskritai Wittembachas nieko šioje šventėje nesupranta, jam jina, kaip jau sakėme, atrodo paprastas nusigėrimas.

Trumpai tariant, profesoriaus sumanymas padėti sukrikščioninti žemaičius baigiasi pralaimėjimu.

3.4. Kitos programos metmenys: profesoriaus pagoniškėjimas

Su dainomis ir pasakomis Wittembachas susipažįsta atlikdamas filologinius tyrinėjimus, reikalingus Evangelijos pagal šventą Matą vertimui. Žemaičių literatūriniai paminklai, priklausantys pasaulietinei kultūrai, jo manymu, įdomūs tik filologams. Bet netrukus jo požiūris į liaudies kūrybą pradeda keistis. Kai grafas jam papasakoja padavimą apie žvėrių karalystę, Wittembachas sušunka: „Labai savotiška legenda!“ Žodis „savotiška“ (*curieuse*) šiuo atveju turi dvejopą prasmę: legenda profesoriui atrodo ne tik neįprasta, bet ir žadinanti smalsumą (*curiosité*). Toks pat žodžio dviprasmiškumas lieka ir tada, kai profesorius klausia, ar senoji žiniuonė negalinti „dar ko nors pridurti apie tą savotišką padavimą“. Re-

gis, tautosakos kūriniai pradeda profesorių dominti ne vien filologiniu ar estetiniu požiūriu. Žinoma, jie jam dar neatrodo šventi, nes šventas, jo supratimu, yra tik Evangelijos žodis. Tai matyti iš to, kad žalčio Perkūno užkalbėjimą jis laiko paprasčiausiu triuku, kurio šliužas yra išmokytas, taip pat iš jo paniekos ritualiniam antausiui prieš jungtuves. Bet vis dėlto profesorius vis rimčiau pradeda domėtis į jo akiratį patenkančiais liaudies kultūros reiškiniiais bei jų mitologinėmis, taigi ir sakralinėmis, prielaidomis. Pavyzdžiui, jis pripažįsta, kad panelės Ivinskos šokis panėši „į šventuosius graikų šokius“.

3.4.1. Wittembachas keičia grafo programos interpretaciją

Jaunosios grafo žmonos mirtis ir žvėriškumo pergalė dvilypėje jos vyro prigimtyje priverčia Wittembachą performuluoti jo paties keliamas problemas. Bandydamas paaiškinti netikėtą mirtį, jis, kaip yra įpratęs, ieško atspirties ne nužudytosios grafienės reginyje, o žodyje. Kultūroje, kuri iš pradžių jam atrodė barbariška ir profaniška, profesorius aptinka sakralinio žodžio pėdsakų. Prisiminkime Wittembacho argumentus.

Paklaustas įrėminto pasakojimo epilogė, ką reiškia „Lokis“, profesorius atsako:

– Jei būtumėte įsigilinę į dėsni, pagal kurį sanskritas perėjo į lietuvių kalbą, būtumėte atpažinęs žodyje *lokis* sanskrito *arkcha* arba *rikscha*. Lietuvių kalboje lokiu vadinamas žvėris, kurį graikai vadino *arktos*, lotynai – *ursus*, o vokiečiai vadina *Bär*.

Ką sako šitokia etimologija? Studijos apie Mėrimėe „Lokį“ autorius Raymondas Schmittleinas, kaip ir daugelis XX amžiaus lingvistų, nepriėmė šios Wittembacho-Mėrimėe etimologijos, perimtos iš Oksfordo profesoriaus Maxo Müllerio. Schmittleinas teigia, kad „*lokis* neturi nieko bendra su *ursus* ir *rikscha*“, kad „indoeuropietiškas lokio, tabu gyvūno, vardas mūsų nepasiekė“, kad jį pakeitė tokios pravardės, kaip medaus ieškotojas, rudis ir pan.⁶ Remdamiesi naujausiais lingvistiniais tyrinėjimais, bandysime parodyti, kad Wittembacho-Mėrimėe etimologija atitinka tą lokio vaizdinį, kuris iškyla daugelyje mitinių tekstų, ir kad ji leidžia grafo Šemetos istoriją interpretuoti visai kitaip, negu tai daroma profesoriaus Wittembacho dienoraštyje, kuriuo iki šiol grindėme analizę.

Lietuvių *lokys*, kaip ir prūsų *clokis* arba *tlokis*, leidžia atpažinti bendrą baltų kalbos šaknį *tlok*, kilusią iš **tlāk*. Slavų kalbose šios šaknies atitikmuo yra *dlak*. Ji būdinga leksemoms, turinčioms reikšmę „plaukas“, „vilna“, „gaurai“⁷. Tad sememą, slypinčią lietuvių kalbos leksemoje „lokys“, galima apibūdinti maždaug taip: tai, kas yra plaukuotas, gauruotas, apžėlęs vilna. Kaip žinia, plaukuotumas lietuvių mitologijoje yra viena iš figūrų, reiškiančių seksualumą. Pasak Algirdo Juliaus Greimo, „vyro plaukuotumas dar ir šiandien mūsų kultūriniame kontekste atžymi jo aukštas seksualines kvalifikacijas.“⁸ Alimentarinės ir seksualinės izotopijos sutapimas, vienos iš jų vartojimas kitai išreikšti leidžia teigti, kad liūdna panelės Ivinskos lemtis yra iš anksto įrašyta jos vyro pravardėje ir jo „raumenin-gose rankose, apžėlusiose juodais gaurais“.

Kita vertus, ta pati baltų ir slavų šaknis *tlok/dlak* leidžia nustatyti ryšį tarp lietuvių *lokio* ir senos indoeuropietiškos šaknies **rdkos*, kurią galime atpažinti senovės graikų *arktos* ir lotynų **rktgos* > **urtsos* > **ursus*. Indoeuropiečių kalbose ši šaknis reiškia „draskymą“ (plg. senovės graikų *artameō*). Mitiniuose pasakojimuose lokys dažnai sudrasko žmones, gyvulius, išplėšia avilius. Prisiminkime, kad nebegyvos panelės Ivinskos veidas „buvo baisin-gai sudraskytas“.

Taigi paslaptin-gajame lietuvių *lokyje* slypi dvi archajiškos šaknys ir du figūratyviniai takai. Vienas jų – reiškiantis kraštutinį, perver-sišką seksualumą – siejamas su plaukuotumu. Kitas – apibūdinantis destruktivią veiklą – su draskymu. Aiškindamas žodžio *lokis* etimo-logiją, profesorius Wittembachas nurodo savo pašnekovams ir skai-tytojui, kad novelės pavadinime slypi lokio mitas.

3.4.2. Profesorius vaidilučio vaidmenyje

Grafo Šemetos pavadinimas „lokiu“ turi magišką, sakralinę prasmę. Suteikęs tokią pravardę, grafui priskiriamas mitinis lokio vaidmuo. Pirmiausia tai, žinoma, destruktivus vaidmuo, bet lokio plaukuotumas, užfiksuotas ir grafo Šemetos portrete, kaip aukštų seksualinių kvalifikacijų išraiška, įpareigoja jį ir kitam – apvaisin-tojo vaidmeniui. Gerdamas panelės Ivinskos kraują grafas lokys at-lieka tą patį ritualą kaip ir vestuvinių apeigų dalyviai, geriantys „marčios kraują“, kad būtų pratęsta giminė.

Tai, kas profesoriaus dienoraštyje vertinama neigiamai, kaip žvėries pergalė prieš žmogų, mitiniame kontekste įgyja teigiamą prasmę. Virsdamas lokiu, grafas tampa šventu gyvūnu. Greta krikščioniškos Wittembacho interpretacijos galimas kitas – pačių Žemaitijos gyventojų požiūris į šią istoriją. Prisiimdamas lokio lemtį, grafas padeda suprasti, kad greta Šventojo Rašto yra ir kitų šventų tekstų, kuriuos taip pat dera gerbti ir vertinti. Pateiktoji *lokio* etimologija rodo, kad ir profesorius Wittembachas galiausiai tai suvokia. Taigi jis ne tik įmena grafo istorijos mįslę kaip Edipas, kurio vaidmens jis nenorėjo prisiimti, bet tam tikra prasme pats tampa vaidilučiu – lietuvių bardu. Pokalbyje su girios žiniuone grafas jam priskyre šį vaidmenį nerasdamas geresnio lietuviško atitikmens žodžiui „profesorius“. Kaip jau buvome užsiminę, protestantų pastorius šiek tiek supagoniškėja.

4. Sakytojo požiūris

Profesorius Wittembachas komentuoja ne tik žodžio *lokis* etimologiją. Jis pats paaiškina ir lietuvišką epigrafą, kuriuo prasideda dienoraštis:

Miszka su Lokiu,
Abu du tokiu.

Autoriaus pastaboje duodamas pažodinis epigrafo vertimas į prancūzų ir lotynų kalbą ir prasminis komentaras: „Abu sudaro porą.“ Novelės pabaigoje dviem savo dienoraščio klausytojams – Teodorui ir Adelaidei – Wittembachas taip aiškina epigrafo prasmę:

Jūs žinote, kad *Lapės romane* lokys vadinamas *damp Brun*. Slavai jį vadiną *Michailu*, lietuviškai *Miszka*, ir ši pravardė beveik išstūmė bendrinį žodį – *lokys*.

Tapatindamas rusų Michailo diminutyvą su lietuvių *meška*, Wittembachas, žinoma, klysta. Iš tikro lietuviškas žodis *meška* yra kilęs iš senovės rusų kalbos žodžio *medved'* diminutyvo. Autentiška Wittembacho cituojamos patarlės forma – „Meška su lokiu, abudu tokiu.“ Tokia forma yra pateikta Augusto Schleicherio chrestomatijoje⁹ ir Georgo H.F. Nesselmanno žodyne¹⁰. Sprendžiant iš laiškų Ivanui Turgenevui, šis patarlės variantas Mérimée nebuvo žinomas.

Patarlę rašytojas, matyt, gavo iš to paties Turgenevo korespondento, kuris jam pranešė, kaip lietuviškai vadinamas lokys. Tai, kad žodį *lokis* Mérimée rašo su *i* trumpąja, taip pat liudytų, jog jis rėmėsi informantu, nepaisančiu ortografijos subtilybių. Mérimée pasinaudavo netiksliu patarlės užrašymu, įgalindamas Wittembachą sutapatinti surusintą Šemetos vardo diminutyvą su meška.

Pateiktasis patarlės užrašymas tapatina Mykolą Šemetą žmogų ir Mykolą Šemetą lokį. Suartinus abu paralelizmo narius, patvirtinamas grafo – žmogaus ir žvėries – prigimties dvilypumas. Žvėriškumas novelėje yra dvivertis, ir tai leidžia šį Mérimée kūrinį interpretuoti dvejopai – taip kaip Wittembachas pastorius, neigiantis žvėriškumą, arba kaip Wittembachas vaidilutis, pripažįstantis, tiesa, netiesiogiai, kad žemaičių kultūros kontekste /žvėriškumas/, arba, tiksliau, /lokiškumas/, atlieka teigiamą vaidmenį.

Teksto sakytojas, tai yra Prosperas Mérimée, pateikia abu požiūrius – krikščioniškąjį ir žemaitiškąjį – vengdamas pasakyti, kuris iš jų yra teisingas. Jis skatina manyti, kad pasaulis atsiskleidžia žmogui ne tik kaip Šventojo Rašto parabolė, bet ir kaip Sfinkso mįslė.

1995

Nuorodos

- ¹ Žurnalinio varianto antraštė – „Profesorius Wittembacho rankraštis“, nors turinyje nurodyta: „Lokis, profesorius Wittembacho rankraštis“. Pradedant paskutinių Mérimée novelių leidimu (1873), novelė spausdinama pavadinimu „Lokis“.
- ² „Kokia žavi fantazija“; citata iš Rosinio *Sevilijos kirpėjo*. Pateikiant tuos Mérimée laiškus, kurie cituojami Tomo Venclovos straipsnyje „Paskutiniąjį Prospero Mérimée novelė“ (knygoje *Vilties formos: Eseištika ir publicistika*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1991, p. 525–535), laikomasi Venclovos vertimo. Novelės citatos – iš Prosper Mérimée, *Lokys. Profesorius Wittembacho rankraštis*, vertė Ramutė Ramunienė, Vilnius: Baltos lankos, 1998. Wittembacho pavardė rašoma kaip originale.
- ³ Matyt, kalbama apie Augusto Schleicherio *Lietuvių kalbos gramatiką* (1856).
- ⁴ Kraujas šiuo atveju, kaip ir tose Mérimée novelėse, kur veiksmas vyksta Pietuose, siejamas su meilės aistra ir kontrastiškai ryškina odos baltumą, apibūdinantį šiaurietes moteris.
- ⁵ Lokys, kaip žinoma, yra visaėdis gyvūnas.
- ⁶ Raymond Schmittlein, *Lokis. La dernière nouvelle de Prosper Mérimée*, Paris: Bado, 1949, p. 297.
- ⁷ Владимир Топоров, *Прусский язык: Словарь, К-З*, Москва: Наука, 1984, с. 70–71.
- ⁸ Algirdas Julius Greimas, *Tautos atminties beiėškant. Apie dievus ir žmones*, Vilnius: Mokslas, Chicago: A. Mackaus knygu leid. fondas, 1990, p. 271.
- ⁹ August Schleicher, *Litauisches Lesebuch und Glossar*, Prag, 1856, p. 89.
- ¹⁰ Georg H.F. Nesselmann, *Wörterbuch der litauischen Sprache*, Königsberg, 1851, p. 372.



KĘSTUTIS NASTOPKA (g. 1940) – literatūros tyrinėtojas, kritikas, Vilniaus universiteto A.J. Greimo semiotinių studijų centro profesorius. Šioje knygoje spausdinami semiotiniai tyrinėjimai, parašyti 1995–2001 metais, sudaro tam tikrą visetą. Pirmajame skyriuje aptariamos teorinės semiotikos prielaidos ir jų atgarsiai Lietuvoje. Antrajame – analizuojamos literatūrinių diskursų reikšmės. Trečiajame – ieškoma mito ir meno sąsajų. Užsimenama apie istorijos įspaudą estetiškuose diskursuose. Knygoje pateiktus tekstus vienija mintis, kad įmanomas objektyvus estetinių reikšmių aprašymas.

ISBN 9955-429-72-0



9 789955 429722 >

Reikšmių poetika

baltos
lankos

KĘSTUTIS NASTOPKA